

GANXERS I CONDUCCIÓ DE FUSTA

Els camins de l'aigua

26.07.2025 — 14.09.2025

Comissari: Juan Piqueras Haba

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

525
anys

UVSÒCIETAT

Fundación Mª Antonia Clavel

MANCOMUNIDAD
ALTO TURIA

ALTO TURIA
7 5 2 1 3 4 5 6

Diputació
de València

Per sempre
pobles

caixa
popular

GANXERS I CONDUCCIÓ DE FUSTA

Els camins de l'aigua

Rectora de la Universitat de València
Mª Vicenta Mestre Escrivà

Vicerectora de Cultura i Societat
Ester Alba Pagán

Delegada de la rectora
Programa Universitat Societat
María Dolores Pitarch Garrido

Comissari
Juan Piqueras Haba

Coordinació tècnica
Marta Ruiz Jiménez

Disseny gràfic i expositiu
Tereza Valcikova

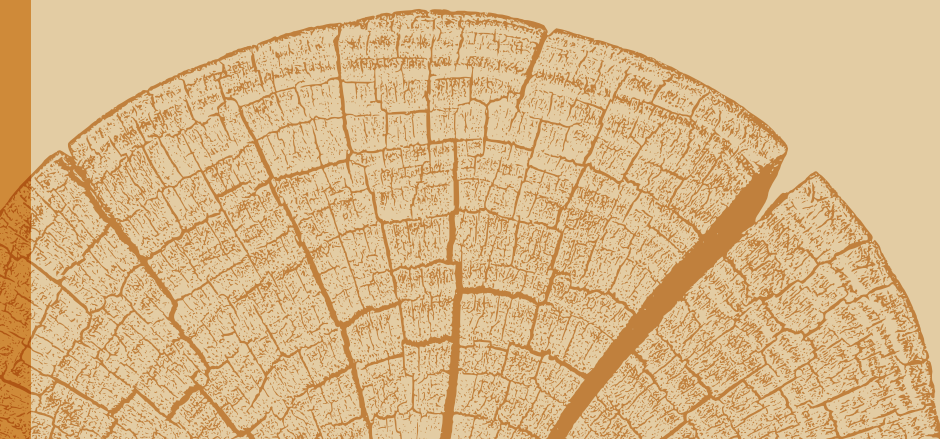
Textos
Juan Piqueras Haba

Traducció
Francesc Esteve i Gomez

Comunicació
Magdalena Ruiz Brox
Nuria García Cebriá

Administració
Fernando Cebriá Ballester
Jesús Descals Esteban

Producció i muntatge
Art i Clar

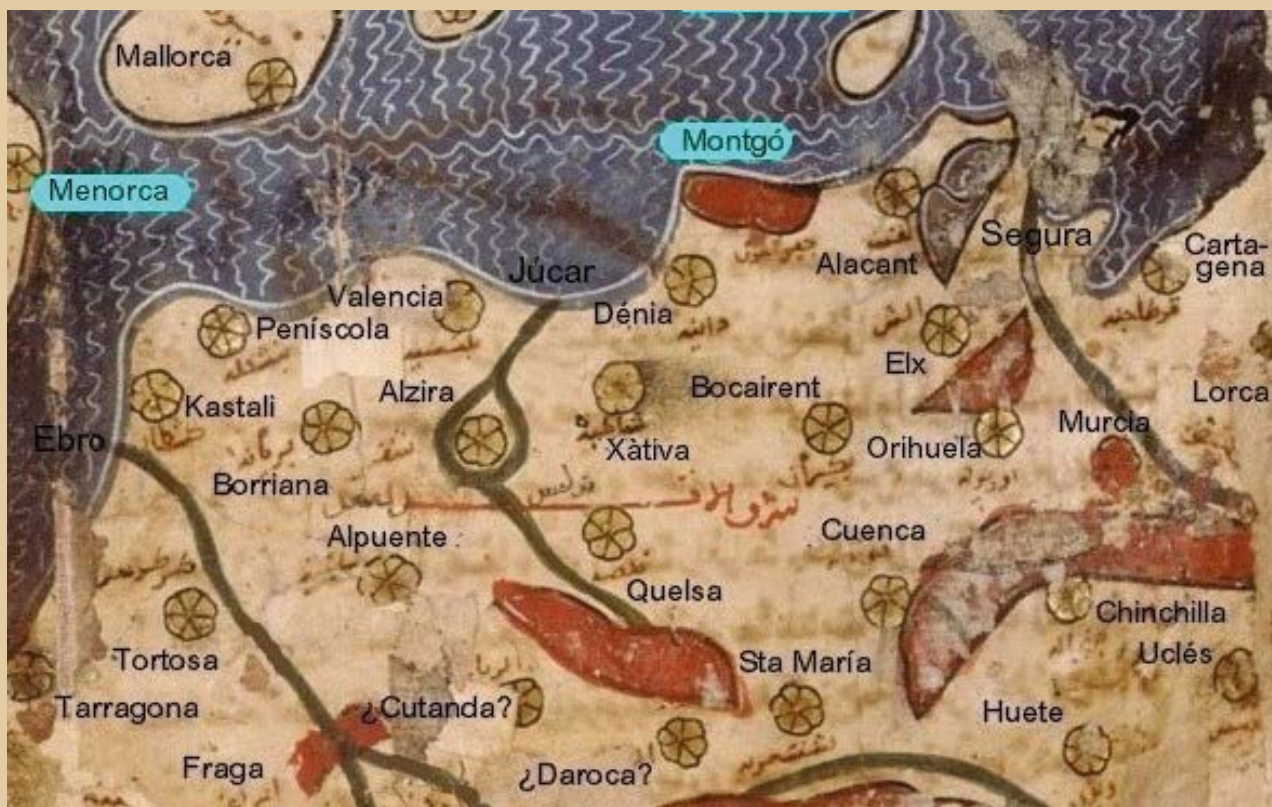
INTRODUCCIÓ

La conducció de fusta pels rius Cabriol-Xúquer i Túria, així com també per altres rius de la península Ibèrica (Tajo, Guadalquivir, Ebre) va ser un dels principals mitjans per a traslladar la fusta des de les zones boscoses de les serralades Ibèriques, Bètiques i Pirinenques fins als centres de consum, per a la construcció d'edificis, mobles i vaixells, i ja en els segles XIX i XX, també per al ferrocarril, pals de telègraf, etc.

En aquesta tasca, els ganxers valencians de Xelva, Calles, Titaigües, Ademús, Cofrents, Xalans, Cortes de Pallars o Tous foren els principals protagonistes tant a través dels rius valencians (Túria, Cabriol i Xúquer) com pel Tajo, el Guadalquivir, el Segura i, ja en els últims temps (dècada de 1950), pel riu Irati a Navarra.

// La arpa i el puyal, les dues parts bàsiques del ganxo.

// Quelsa, Alzira, Cullera, València i Dénia, segons un mapa del geògraf musulmà al-Idrisi (1154). BNP. París. (Identificació de Juan Piqueras i Ghaleb Fansa).

En terres valencianes, aquesta forma de transport està documentada des del segle XII, quan el geògraf andalusí al-Idrissí va descriure el descens de fusta des de les muntanyes de Quelsa (possiblement, Cañete) fins a Alzira i Cullera, amb destinació a la construcció a la ciutat de València i a les drassanes de Dénia.

Aquest tipus de transport també el podien haver fet els musulmans pel Guadalaviar o Túria fins a la ciutat de València, com es dedueix dels privilegis que, després de la conquesta cristiana, va atorgar Jaume I per a poder transportar lliurement fusta per tots els rius del seu regne.

Durant l'edat mitjana i fins a l'expulsió dels moriscos en 1609, els ganxers i fins i tot alguns empresaris continuaven sent musulmans, sobretot a Cofrents.

// “Abans de ser homes són i han sigut xiquets ganxers”
Emulant Miguel Hernández.

En el segle XVIII, amb motiu del rearmament naval dels Borbons (Ferran VI i Carles III), la demanda de fusta especial per a la construcció de vaixells de guerra a Cartagena va augmentar el trànsit pels rius Túria i Cabriol-Xúquer, ara amb troncs de més envergadura que els habituals i en temporades de l'any que en què abans estaven prohibides, ja que només es podia baixar fusta entre gener i abril.

Durant el segle XIX, a mesura que augmentaven les exportacions de pansa, taronja, vi i ceba, també creixia la demanda de fusta barata per a la construcció d'envasos. La construcció del ferrocarril a partir de 1850, amb travesses de fusta, vagons i, poc després, pals de telègraf que acompanyaven les vies, va accelerar la demanda fins a xifres inusitades. Això va atraure grans inversors i el negoci acabà concentrat en unes poques

companyies, fins a formar, al final del segle XIX, un oligopoli protagonitzat per dos empresaris valencians: el xelvà Gil Roger Duval i el cofrentí Juan Correcher Pardo. Ja ben entrat el segle XX, ambdues companyies acabarien fusionant-se.

El transport per camió, el mateix ferrocarril i els embassaments que interrompien la baixada de les fustes posaren fi a la conducció fluvial, tot i que en alguns trams es mantingué fins als anys cinquanta.

L'organització de les conduccions, en què podien arribar a participar fins a mig miler de ganxers al llarg de diversos quilòmetres de riu, es regia per una estructura piramidal semblant a la d'un exèrcit, amb un comandament superior, el mestre de riu o sobreestant, que dirigia la conducció ajudat per subordinats: majorals, quadrillers i ganxers, als quals caldria afegir els ranxers, els seus ajudants (els ranxerets, que eren xiquets de curta edat) i els tenderos, que es desplaçaven riu avall a mesura que avançava la conducció.

El reclutament dels ganxers era dirigit pels mestres de riu i comprenia, sobretot, persones dels seus pobles d'origen (sobretot de Xelva i Cofrents).

L'edat per a incorporar-se a la *maderada* començava als quatre o cinc anys, quan els ganxers portaven els fills per iniciar-los en la feina, alhora que cobraven un salari modest i tenien dret a la ració alimentària diària (pa, vi, oli i sal). A més, representava un comensal menys per a la família que es quedava al poble. La seua carrera començava com a ajudants simples del ranxer, en tasques com arreplegar llenya, vigilar l'hato i poca cosa més. Després passaven a fer de vigilants que avisaven la *maderada* de l'arribada dels *roperos* i altres incidents.

Als nou o deu anys ascendien a ganxerets i aprenien l'ofici sota la supervisió dels majors. Als catorze o quinze anys podien adquirir ja la categoria de ganxers i, als vint, si demostraven dots de comandament, ascendien a quadrillers (caps d'una unitat de vuit o deu ganxers). Anys més tard, alguns més experts arribaven a majorals i comandaven diverses quadrilles. En casos excepcionals, alguns arribaven a mestres de riu o fins i tot a empresaris fusters.

TIPUS DE CONDUCCIONS

ARMADIES

Troncs lligats formant una barcaça, anomenades també *rais* o *barca so-lera* a Catalunya, i *navatas* a l'Aragó, pels rius de gran cabal d'Europa, Àsia i Amèrica. A Espanya, es feien pel riu Ebre i els seus afluent pirinencs. Requereixen pocs homes per a la conducció, ajudats amb perxes i timons.

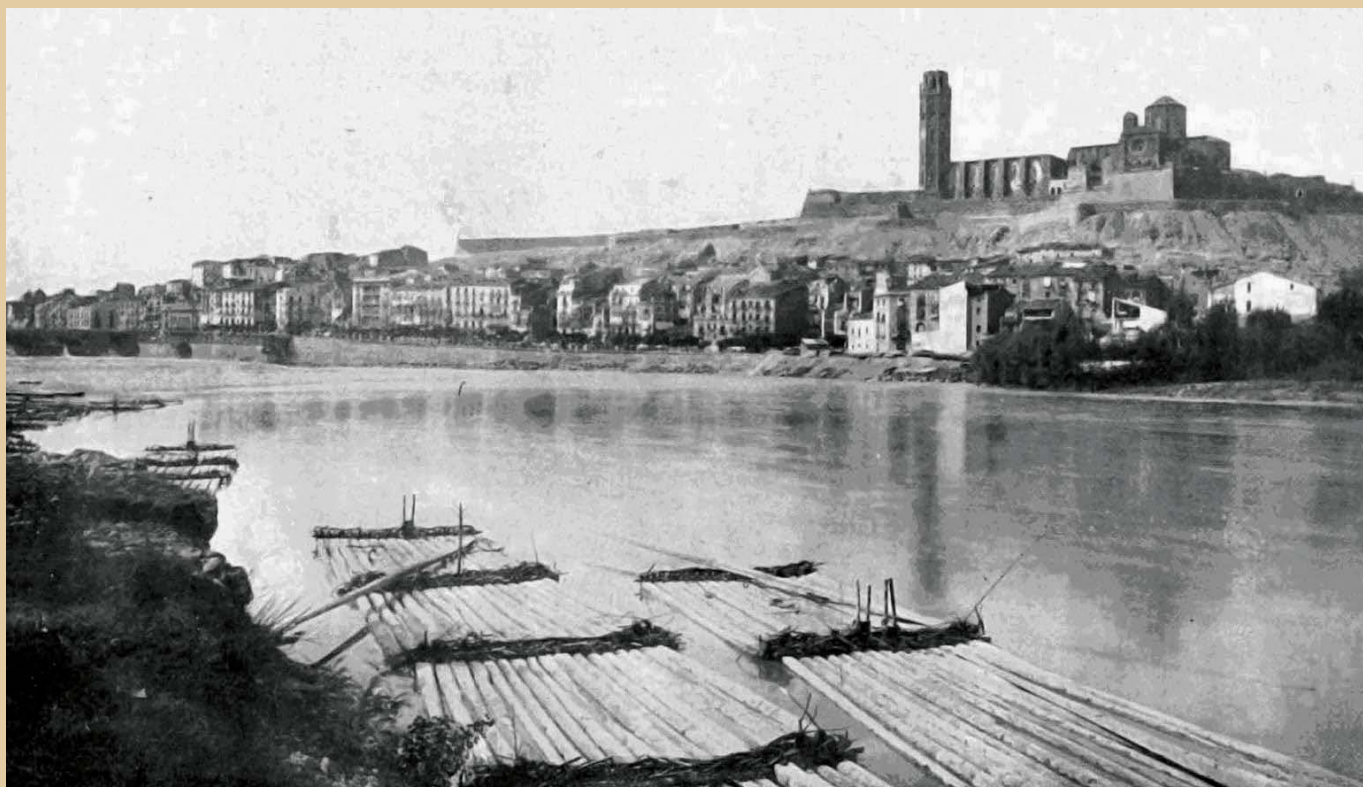
// Almadies (Flösse) a Munic (Liber Chronicarum, 1493).

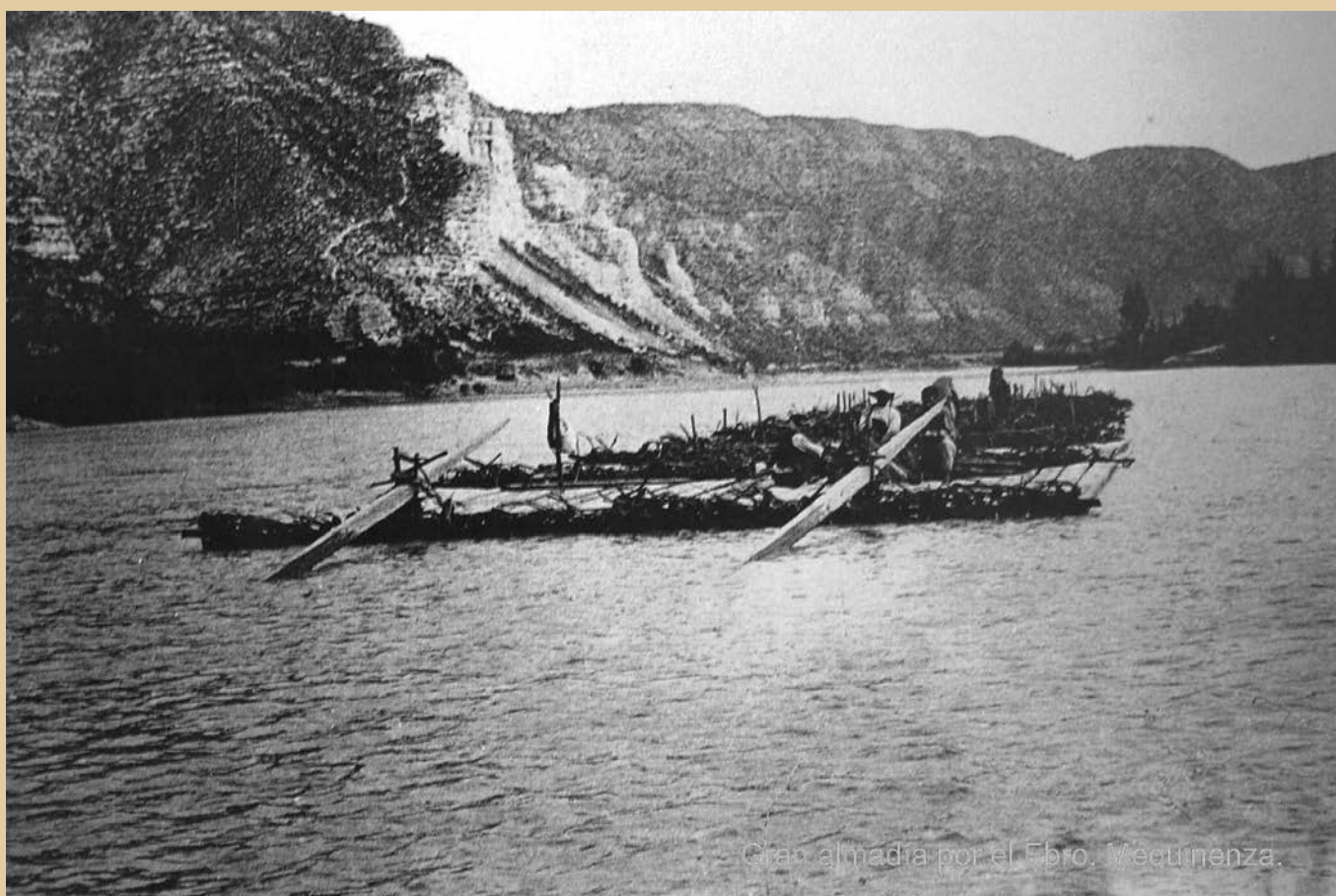
// Almadia pel riu Esca a Burgui l'any 1910 (Navarra).

// Almadia per un riu de Navarra, 1910.

// Rais pel Segre a Lleida. Cap a 1920.

Gran almadia por el Ebro. Mequinensa.

// Gran almadia per l'Ebre prop de Mequinensa, 1916.

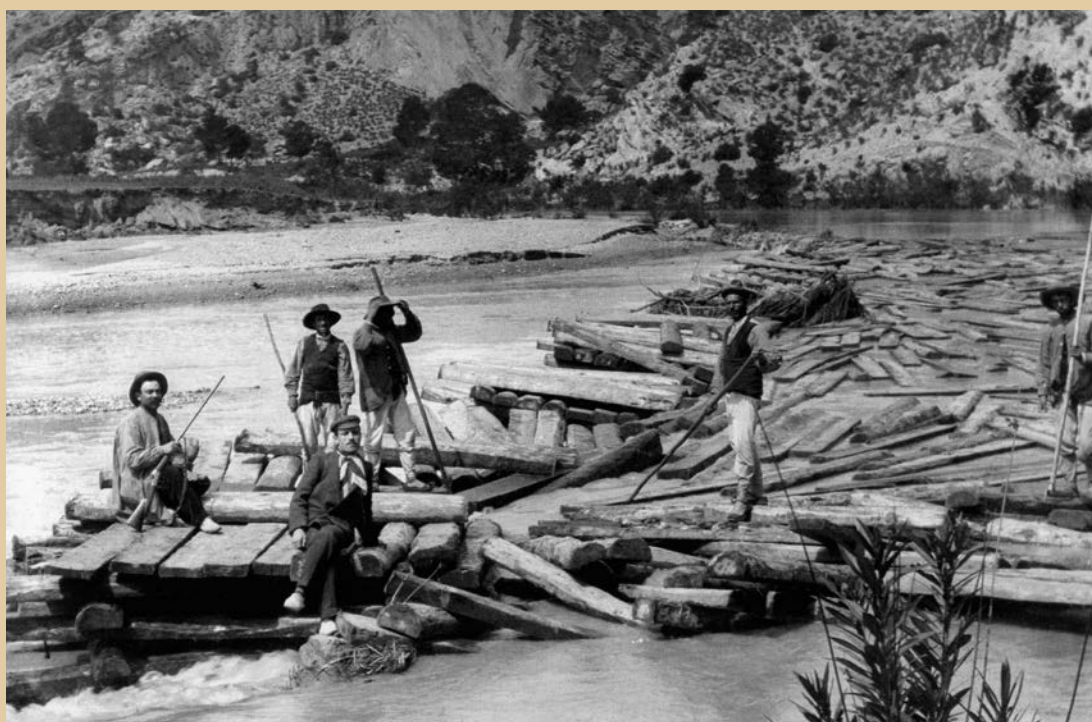
// Navata pel riu Gállego. Rememoració festiva, 2016.

TRONCS SOLTS

Pels rius de poc cabal, com l'alt Tajo, el Segura, el Xúquer, el Cabriol i el Túria. Demanen molts homes ajudats amb piques o ganxos. D'ací prové el nom de *piquers* o *ganxers*.

// Ganxers guiant troncs solts pel riu Túria.

// Piqueros portant travesses pel riu Segura, 1934.

UTILITATS DE LA FUSTA

La fusta ha sigut durant mil·lennis el principal material per a la construcció d'edificis, sostres, portes, mobles, vaixells, ponts, carros, eines, envasos i una àmplia gamma d'utensilis. Des de mitjan segle XIX, s'hi afegí la construcció de trens i les travesses que acompanyen les vies fèrries. Més tard tingué un paper clau en les comunicacions com a suport per als pals de telègraf, de telèfon i de línies elèctriques, cosa que en multiplicà la demanda fins a la segona meitat del segle XX, quan la fusta començà a ser substituïda per altres materials.

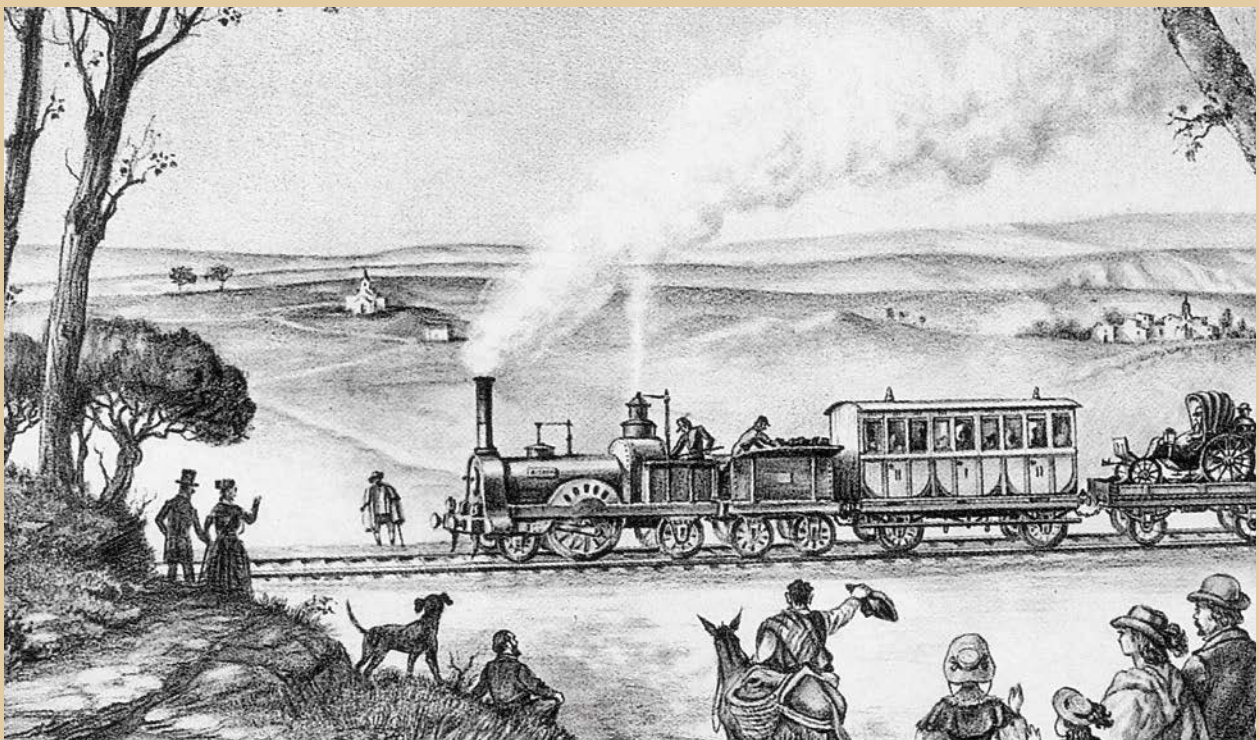
Durant els segles XVIII, XIX i bona part del XX es van arrasar a Espanya grans extensions de boscos. Avui tornen a existir masses forestals sense quasi explotació, sense control i amb un alt risc d'incendis.

// Pont de barques sobre el riu Ebre a Tortosa (Wyngaerde, 1563).

// Vista de València segons Guesdon (ca. 1855). Ponts de Sant Josep i de Serrans, a les proximitats dels quals s'extraïa la fusta del riu amb destí a les moltes serradores i fàbriques de mobles que hi havia als seus voltants.

// Viatge inaugural del tren Madrid-Alacant en 1858.

// Treballadors i travesses de ferrocarril a Argamasilla.

// Carregant caixes de fusta amb taronges al Grau de Borriana, cap al 1925.

// Artesonat del sostre de la Casa del Gremi de Fusters de la ciutat de València.

// Fusters i mestres d'obra davant d'un cavaller.

// El Santísima Trinitat, major vaixell de l'Armada Espanyola al segle XVIII. La construcció de vaixells per a l'Armada va adquirir una gran rellevància a la segona meitat del segle XVIII.

// Jorge Juan Santacilia. El gran impulsor de la construcció naval del segle XVIII.

ESPÈCIES DE PINS

// Zones de boscos i rius fusters a Espanya. Espècies de pins objecte de conducció fluvial.

// *Pinus sylvestris*: pi roig, pino albar, silvestre, coral melis, de Valsain (cast)
Per a pals i quilles de vaixells, fusteria fina, bigues mestres i cassetonat.
Creix en terres fredes i humides, amb sòls calcaris. A més de 1.300 metres sobre el nivell del mar.

// ***Pinus halepensis***: pi blanc, pino Carrasco (cast)

Per a caixes, envasos i llenya.
Sòls calcaris, clima sec.

// ***Pinus pinaster***: pinastre, pino rodeno, resinero (cast)

Per a resina, construcció, mobles i pals.
Sòls àcids. Clima temperat.

// **Pinus pinea**: pi donzell, pi pinyer, pi ver, pino piñonero (cast)
Per a pinyons, fusteria i taules. Clima temperat.

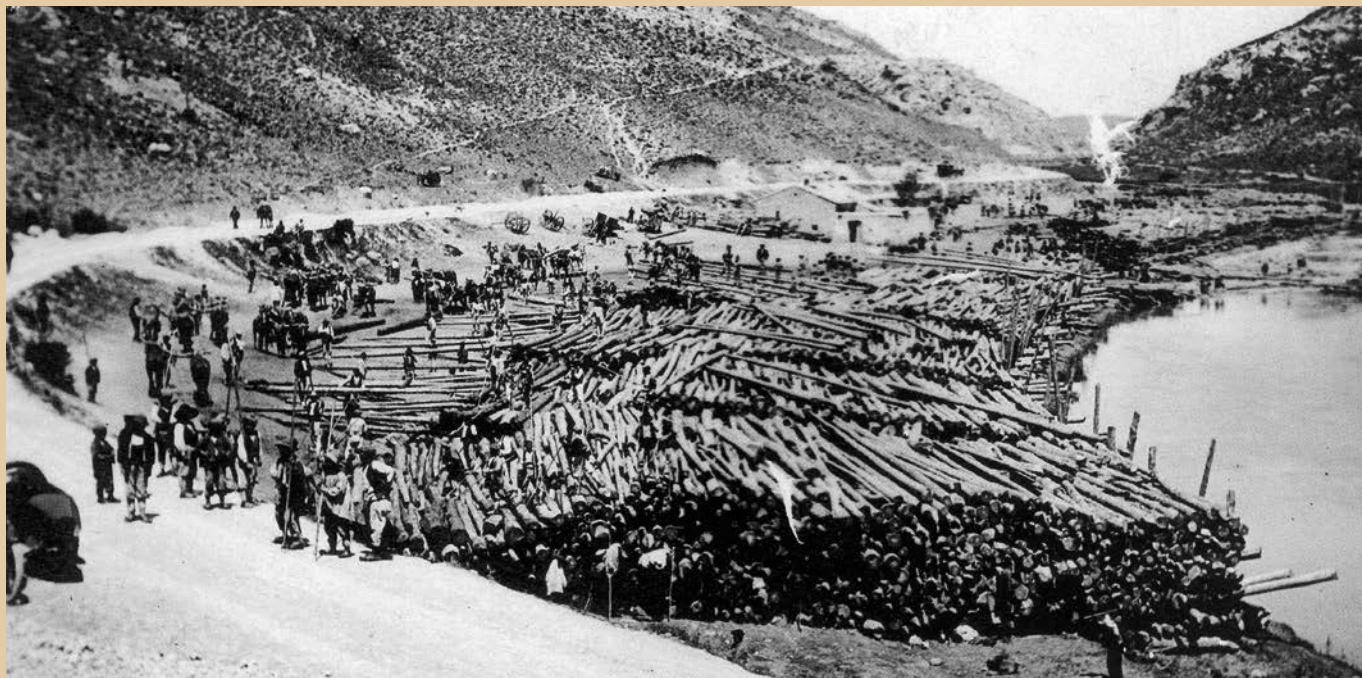
// **Pinus clusiana**: pinassa, pino negral, laricio, salgareño, pudio (cast).
Per a construcció, fusteria, bigues, mobles i vaixells.
Creix en sòls calcaris, freds i secs.
Entre 800 i 1.600 metres d'altitud.

DEL BOSCO A LA VORA DEL RIU

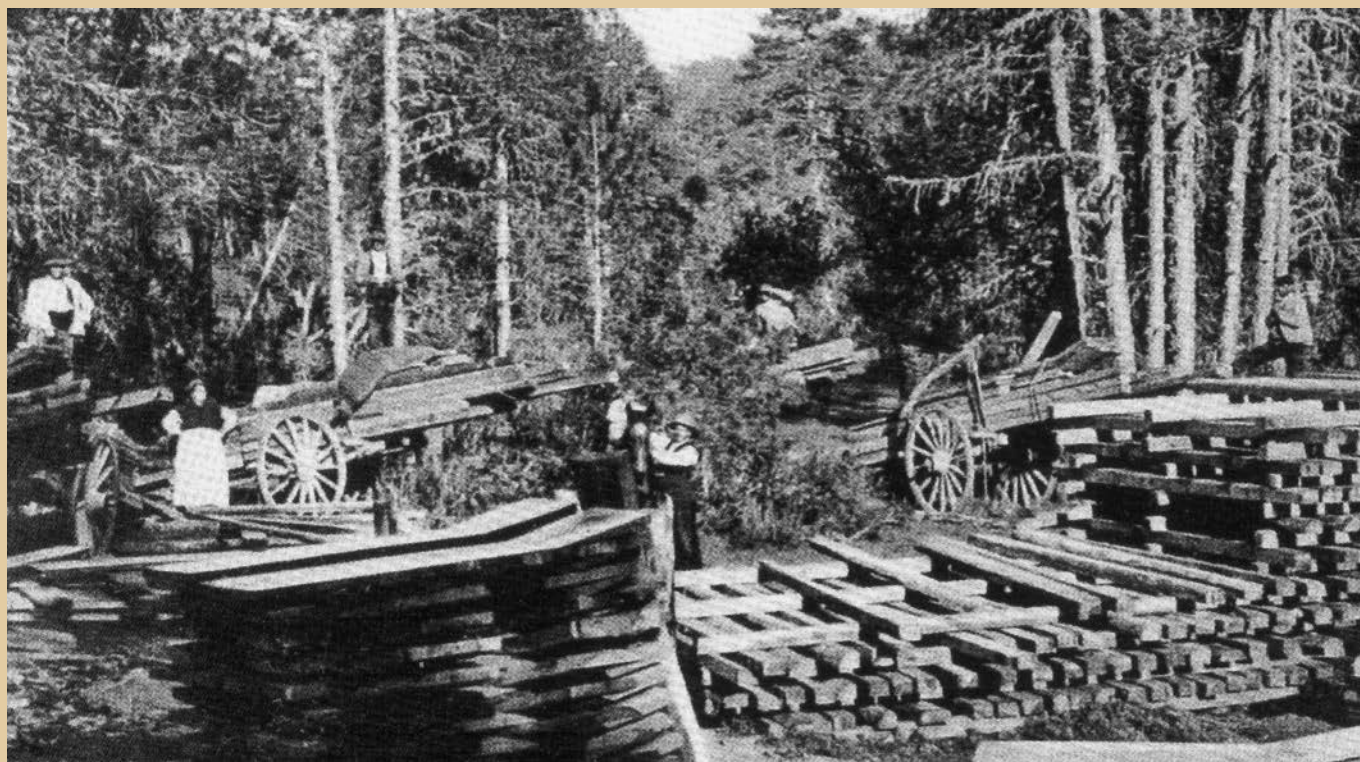
Aquesta fase començava amb la localització dels arbres que calia tombar, seguida de la tala i de la talla d'aquests, amb l'eliminació de branques i puntes per a llenya. Després es llevava l'escorça amb destral, si es volia fusta rodona, o se serrava per fer fusta escairada, amb cares planes i rectes.

El pas següent era fer-ne piles (*peañas*), encreuant-los per facilitar que s'assecaren abans de ser arrossegats o traginats fins a la vora del riu, lloc concret anomenat *aguadero*, punt on esperaven per iniciar-ne la conducció fluvial.

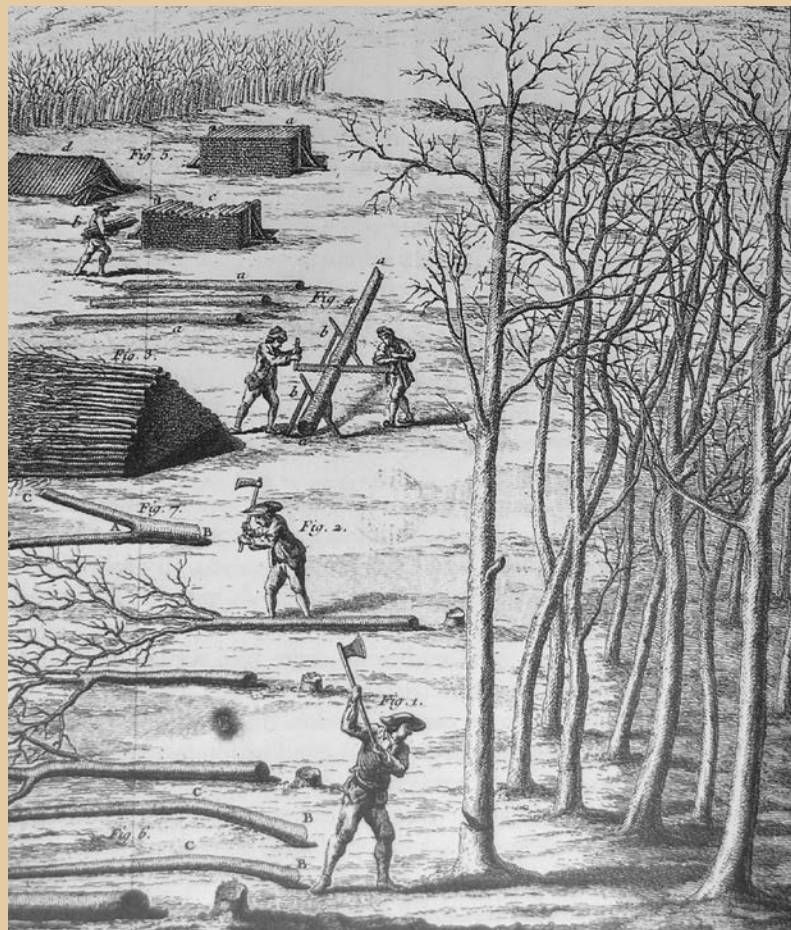
Els llenyataires o destralers (*hacheros*) es contractaven en pobles com Zafrilla, Pajarón, Boniches o Salvacañete, en grups de quatre o cinc persones que formaven una unitat per a la tala i la talla anomenada *barraca*. El transport en carro requeria especialistes, tasca en què van destacar els carreters de Fuentelespino, Santo Domingo de Moya, Pedro Hernández, Asturias, Landete, Talayuelas, Ademús, Vallanca, etc.

// Aiguader de Verdelpino sobre el riu Xúquer amb la fusta “a tomb d’aigua” llesta per a ser llançada al riu. Altres aiguaders importants eren els d’Ayuntaderos i Cristinas al riu Cabriol, i els del Mas de Jacint, Pont de la Palanca (Torrebaja), Ademús (dos) i La Olmeda, aldea de Santa Cruz de Moya, sobre el Túria.

// Carreters carregant fusta escairada posada a assecar en peanyes al mateix bosc de la seua tala.

// Tala i serra al bosc.
Duhamel de Monceau, 1764.

CONDUCCIÓ FLUVIAL DE FUSTA

La conducció començava amb l'operació d'aiguar la fusta, llançant-la des de les piles (peañas) al riu. Durant tot el trajecte, sobretot si el cabal era escàs o el riu tenia obstacles, com ara cascades i roques, calia construir diverses obres que feren la conducció més fàcil:

// Adobo sobre el riu Túria prop de Xelva. Belenguer, cap al 1915.

// Aiguant fusta al riu Escabas (Mantilla, 1931).

// Gran tablà i adobo aigües avall per a evitar embussos.

Piqueras

Canals fets amb els mateixos troncs per a facilitar el pas en zones pedregoses.

Adobos

En trams amb poc decabal, preses menors fetes amb troncs perpendiculars a les vores deixant un corredor central per a encarrilar-hi els troncs.

Broceros

Per a evitar fugues d'aigua en els adobos es tapen els badalls i buits amb brossa arreplegada als voltants. Aquesta tasca la feien els veïns de cada poble.

Tabladas

Obres de gran envergadura per a salvar salts d'aigua i tolls. Amb els mateixos troncs entrellaçats sense cordes, es feien castellets d'uns quants metres d'alçària deixant un canal de pla inclinat per on es feia lliscar la fusta.

Tijeras

Preses amb l'ajuda una gran corda o sirga per a detenir la conducció en punts finals o en algun d'intermedi, a fi de salvar assuts o per a fer una pausa.

// Broceros tapant forats en un adob per a evitar filtracions d'aigua.

// Tablada per a salvar una cascada al riu Escabas. Priego.

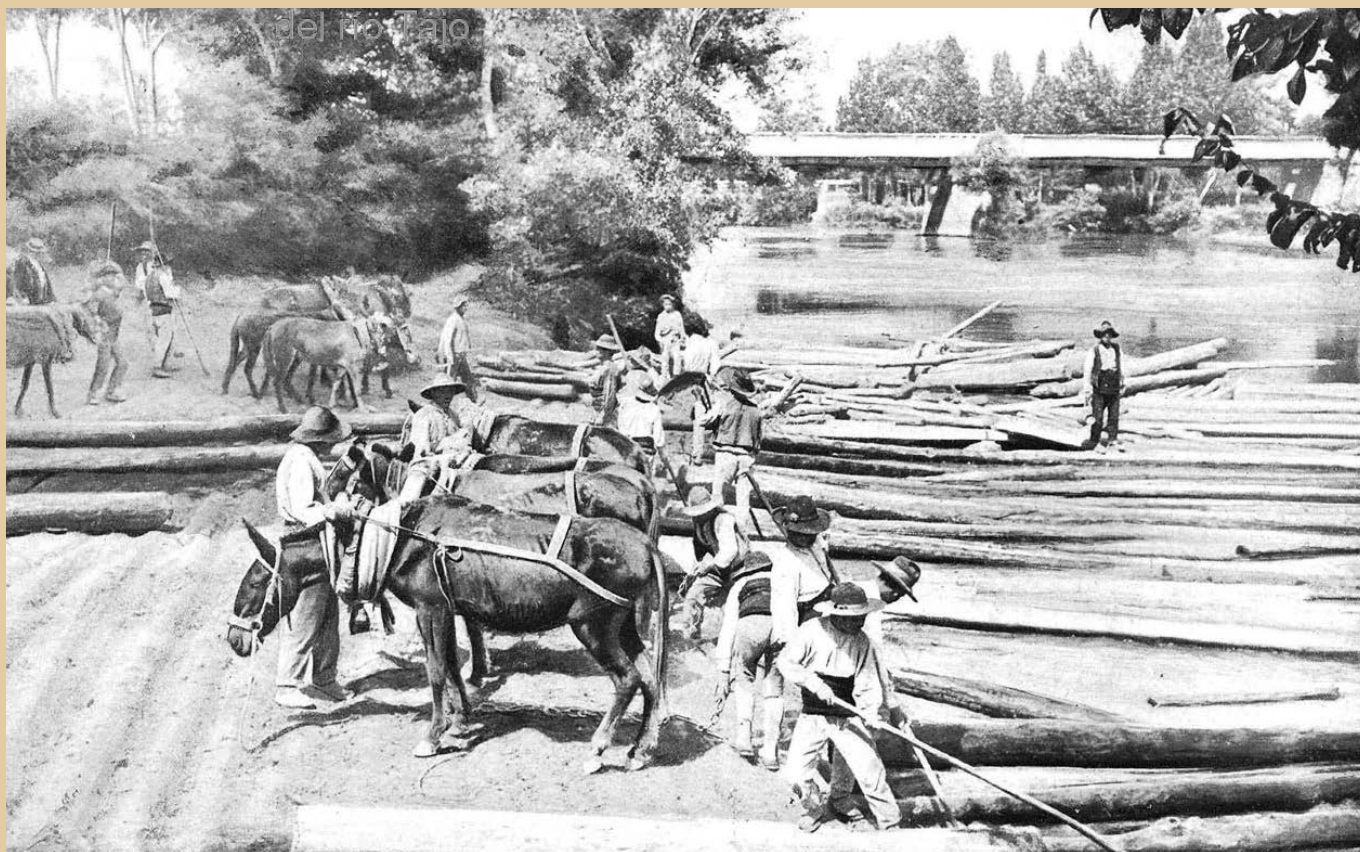
// Traient travesses de ferrocarril al Guadalquivir prop de Mengíbar.

// Ganxers del Xúquer desfent un tablà.

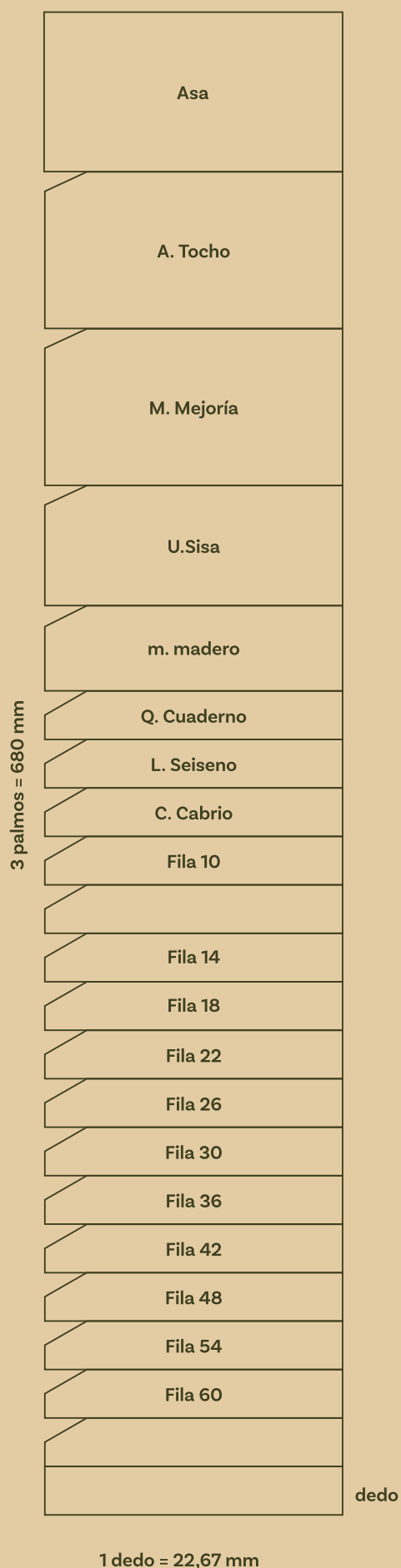
// Tisora gegantina sobre el Cabriol a l'altura de Cofrents. A mig camí entre Cristinas i Alzira, els ganxers d'aquest poble aprofitaven el descans per a visitar les seues famílies.

// Aranjuez. Extracció de troncs del riu Tajo.

// Piqueres a les Ruideres de Sant Pere. Alt Tajo.

// Regla plegable del Marc Valencià per a calcular el volum i la categoria de les peces de fusta escairada, segons Alejandro López (1871), aplicada a tot Espanya.

COMPOSICIÓ DE LA CONDUCCIÓ DE LA FUSTA

«Per a ser *maderero* cal haver nascut a Ademús, Cofrents o Xelva. En aquest últim poble trobareu el tipus perfecte, el *maderero* pur... És fill de *maderero* també. Quan tenia sis anys, son pare se'l va endur i, fent-lo servir de ranxeret, el va fer entrar en l'ofici.

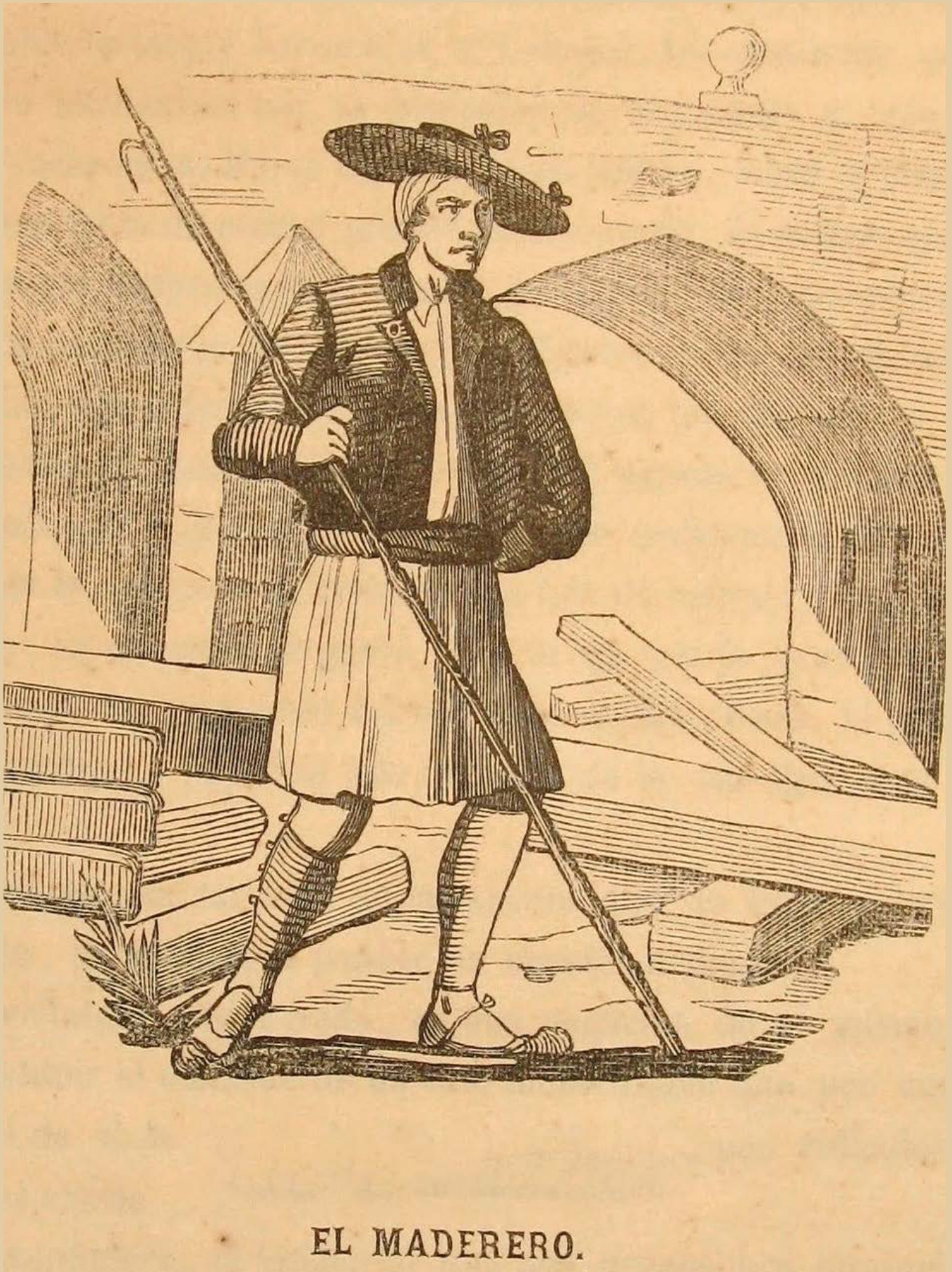
Amb quatre o cinc conduccions n'hi ha hagut prou perquè el xiquet es familiaritze amb el maneig del ganxo... El ganxer pot arribar a ser quadri-ller, una mena de caporal amb set ganxers al seu càrrec i amb un jornal dos quinzets superior al d'aquests...

Els seus amples saragüells delaten per tot arreu el seu origen valencià. Estima el seu país per damunt de tot. Si l'assalten les tercianes, malaltia pròpia de l'ofici, la seua primera exigència és que el porten a Xelva. Creu que l'aire de les seues muntanyes i la brisa dels seus horts li tornaran la salut. Si el mal empitjora pel camí, prega a la Mare de Déu del Remei que li permeta veure el campanar del seu poble, encara que siga a la seua ombra on haja de trobar la mort.

El seu present es troba als rius; el seu futur, a Xelva. Quan és vell, els seus fills, als quals ha ensenyat l'ús del ganxo, li guarden el lloc preferent vora la llar, i el jubilat d'aigua dolça es complau a sentir parlar de les aventures de l'última conducció.»

— Joaquín Pardo de la Casta, “El *maderero*”, capítol en el llibre

Los valencianos pintados por sí mismos, 1859.

// Ganxers de Xelva segons la versió de Joaquín Pardo de la Casta, 1859.

SOBRESTANTE O MESTRE DE RIU TRES SECCIONS

Davantera: Mestre, ,
adobos, tabladas...

Central: Conducció,
rotació

Zaga: Desfer els
adobos, tabladas, etc.

**Majoral i dues o tres
quadrilles**

**Mayorales i entre 10 i 40
quadrilles de ganxers**

**Majorals i dues
o tres quadrilles**

A mesura que avança la fusta pel riu, quan l'última quadrilla de la secció central ha vist passar tota la fusta, es trasllada de lloc i passa a la primera posició, just darrere de la davantera. Així, la resta de quadrilles continuen al seu lloc.

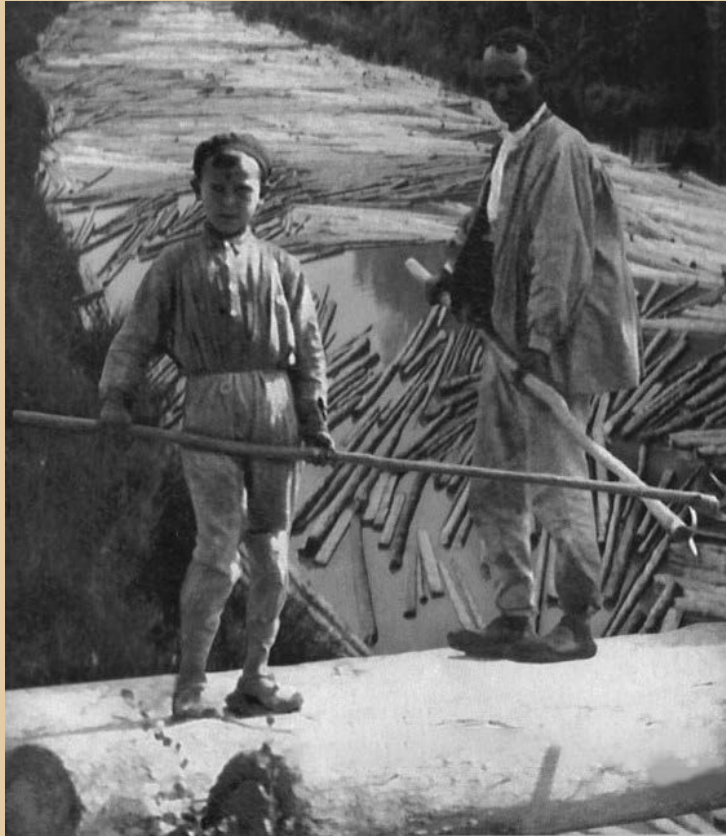
Aquesta operació s'anomena "fer l'espasa".

QUADRILLA D'ENTRE 8 I 10 COMPONENTS
Quadriller o cap, ganxers, ganxerets, cuinera i ranxera

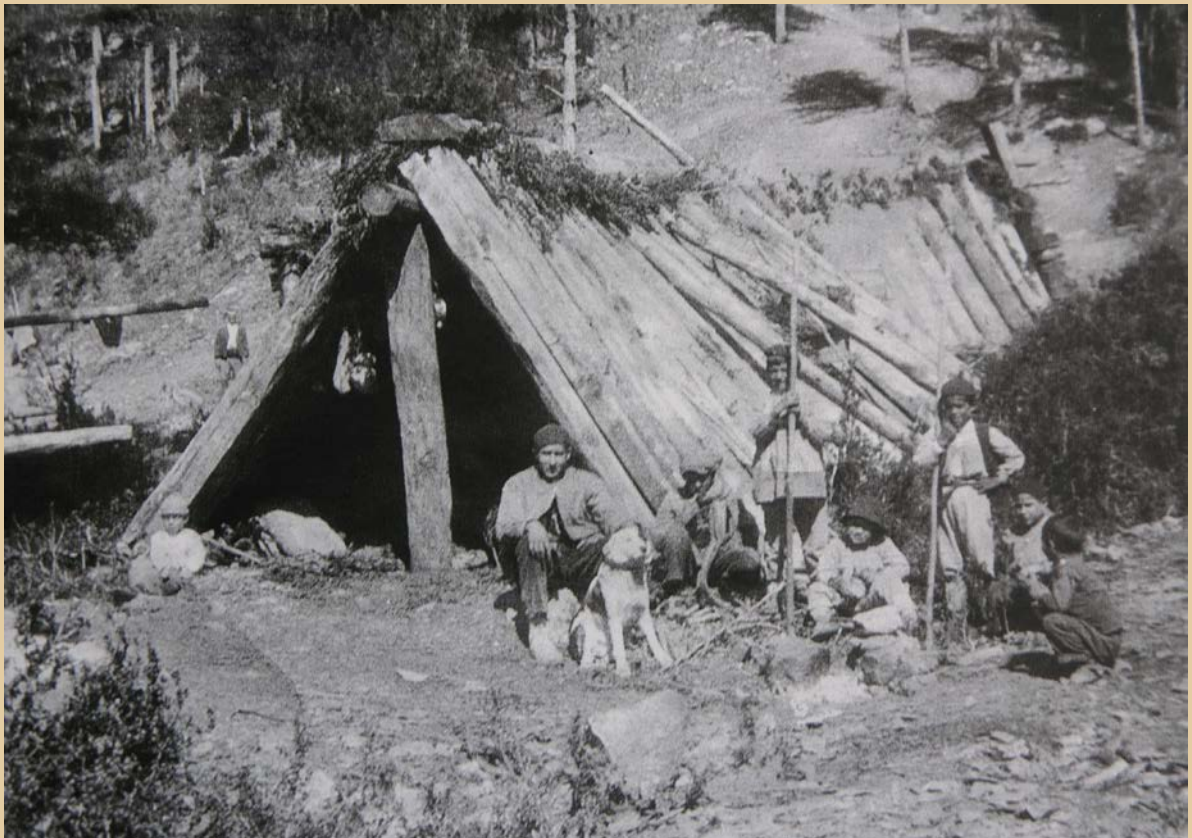
Altres components
Tenderos, barbers, roperos, vigies

// Quadrilla de ganxers: majoral, ganxers, ganxeret, ranxer i ranxeret.

// Ganxeret i ganxer al Tajo.

// Cabana del ranxer amb xiquets ranxerets i ganxerets.

// Prop de Peralejos de las Truchas, Alt Tajo, poc abans de començar la maderada el 1902. Ací s'hi van ofegar dos ganxers d'Ademús i per això hi ha la Guàrdia Civil.

// Grup de quadrillers de Xelva i Ademús a Cristinas.

// Ranxers retirant la ració d'una quadrilla: pa, vi, oli i sal.

EL RIU XÚQUER

Els rius Xúquer i Cabriol, que s'ajunten a Cofrents, van ser durant segles grans vies fluvials per a la conducció de fusta des de la Serranía de Conca i la de l'Albarrasí fins a Alzira i Cullera, des d'on s'extreia i es distribuïa a bona part del territori valencià: des de la ciutat de València fins a Gandia i Dénia i, fins i tot, als arsenals de la Marina a Cartagena i La Carraca (Cadis).

Pel Xúquer, les conduccions eren possibles des de l'aguadero del Puente de los Chorros i finalitzaven a la ciutat de Conca, on hi havia moltes serradores. Només ocasionalment seguien fins a Cofrents i, a partir de 1858, fins a Fuensanta, on es traslladaven a l'estació de ferrocarril de La Roda.

L'última conducció que va fer el recorregut complet pel Xúquer, l'any 1920, va tardar dotze mesos des de l'aguadero del Puente de los Chorros fins a Alzira, passant pels meandres encaixonats d'Alarcón i Jorquera. El fet més habitual, però, era baixar pel Cabriol fins a la confluència amb el Xúquer a Cofrents.

// Conducció de fustes pels rius Xúquer i Cabriol. Cartografia: Juan Piqueras UV 2024.

// Ganxers salvant l'atzud de la séquia de Carcaixent al riu Xúquer.

// Ganxers a Alzira. Pont de Sant Bernat.

// Jorquera en un dels meandres del Xúquer.

// “Puente de los Chorros”, primer aiguader en la conducció de fusta pel riu Xúquer.

// Maderada i dipòsit de fusta a Conca. Wyngaerde, 1563.

EL RIU CABRIOL

El riu Cabriol naix a la Muela de San Juan, molt prop del Xúquer, i en el seu recorregut fins a l'aiguabarreig amb aquest a Cofrents rep diversos afluent, com el riu Mayor, que baixa de les mateixes terres altes i li aporta el cabal suficient per a ser navegable a partir de la seua conjunció, al pont de Ayuntaderos. Aigües avall rep també el Guadazaón per la dreta i el riu de Moya per l'esquerra, fet que converteix el Cabriol en un riu amb prou cabal per al transport de tota mena de pins: rojos de Zafrilla, a més de 1.500 metres d'altitud, pinasses de Salvacañete, pinastres de Boniches i Mira, i pins blancs de la Derrubiada de Requena.

// Hoces del Cabriol. Rabo de la Sartén.

Un poc més avall de l'aguadero de Ayuntaderos, n'hi havia un altre a Cristinas, terme de Pajaroncillo, envoltat de relleus de gres erosionades per l'aigua i el vent, que han format capritxoses figures anomenades “altars” i “corbeteres”, d'intensos colors violacis i rogencs que contrasten amb el verd dels pins.

Entre Vállora i Enguítanos travessa una zona de tosques calcàries amb nombroses cascades i tolls, las Chorreras, que dificultaven tant la conducció que es va haver de construir un canal lateral fet d'aqüeductes de fusta i túnels perforats a la roca.

Més avall travessa les gorges del Cabriol, de les quals ix a l'altura de Vadocañas.

// Riu Cabriol a Cristinas, entre roques de rodeno.

// Pont de Vadocañas sobre el riu Cabriol.

// Chorreras del Cabriel, prop d'Enguïdanos.

// Túnel a Chorreras del Cabriel.

RIU GUADALAVIAR O TÚRIA

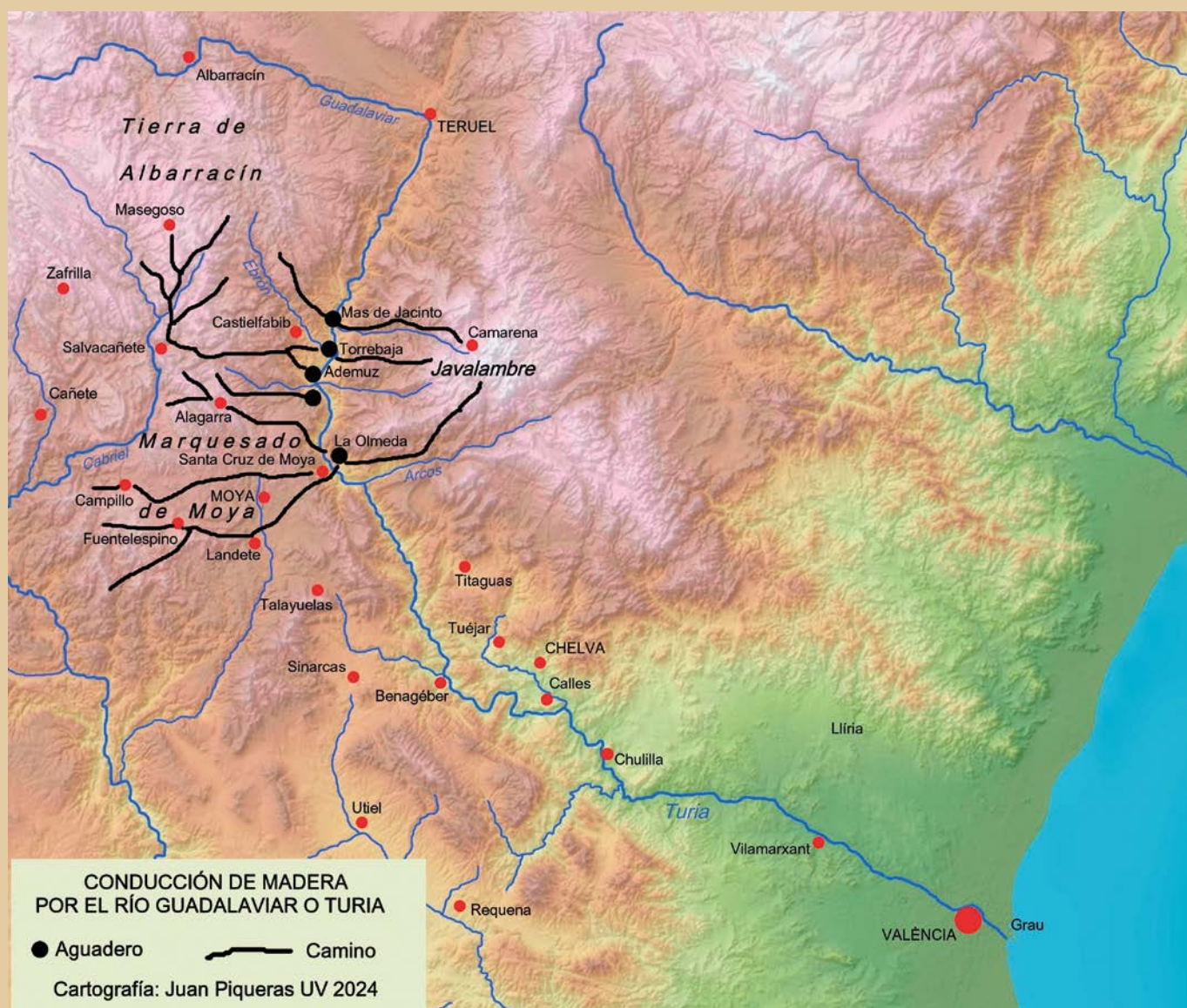
Amb 286 km de llargària, el Túria naix als Monts Universals i en els primers 120 km no és apte per a la conducció de fusta.

El seu primer aguadero es troba al Mas de Jacinto, a l'entrada del Racó d'Ademús, després de rebre per l'esquerra l'aigua del Riodeva. Un poc més avall hi havia quatre aguaderos més: al pont de la Palanca (Torrebaja), dos a Ademús i un a La Olmeda. Fins allí arribava la fusta de pi roig i pinassa procedent de Javalambre, la Terra d'Albarrasí i el Marquesat de Moya. Aigües avall s'hi afegien els pins rodenos de Titaigües, Toixa i Sinarques.

Després de travessar de nord a sud el Racó d'Ademús i fer de frontera entre Castella i Aragó, el riu penetra a la província de València per un estret congost conegut com el Salto de las Cabras, obert entre les calcàries juràssiques i cretàciques que, excepte en alguns trams puntuals de les argiles triàsiques (les valls de Benaixeve, Xelva i Domenyo), li fan de marc natural fins al salt de Xulilla. Es tracta d'un estret congost del qual Cavanilles va escriure el 1797 que “no pocas veces se cruzan los maderos y se amontonan formando una especie de barrera, siendo preciso que algunos hombres bajen a cortar y quitar estorbos, colgados de una soga... y algunos infelices pagan con la vida”.

Superat aquest punt, el riu discorre plàcidament fins a València, sense més obstacles que una dotzena d'assuts de regadiu.

Antigament, l'extracció de la fusta es feia al pla del Real i la rambla de Sant Domènec, i més tard, a la Saïdia.

// Conducció de fusta pel riu Guadalaviar o Túria.

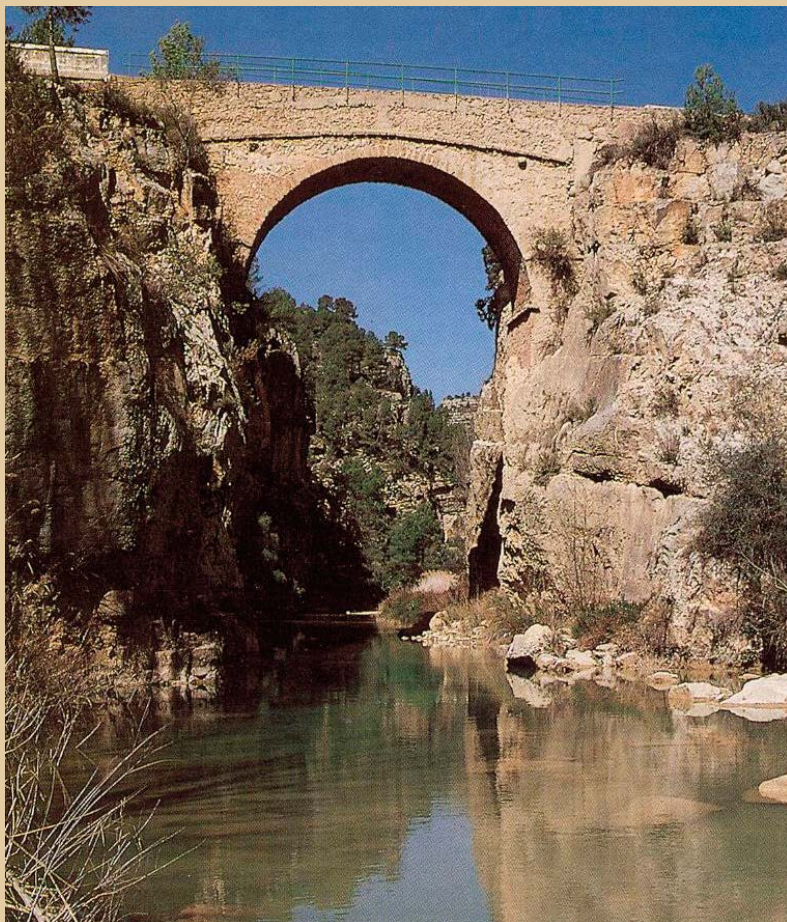

// El riu Túria al seu pas per València. Wyngaerde, 1563.

A. J. Casanilles del.
Vista del Puente del Mar de Valencia arruinado por el río Turia en 5. de Nov.^{bre} de 1776.
J. B. Deyss del.

// El pas de les fustes per davall dels ponts podia, en cas d'avingudes, danyar-ne alguns, com va ocórrer amb el del Real el 5 de novembre de 1776.

// Canó del riu Túria
en terme de Calles.

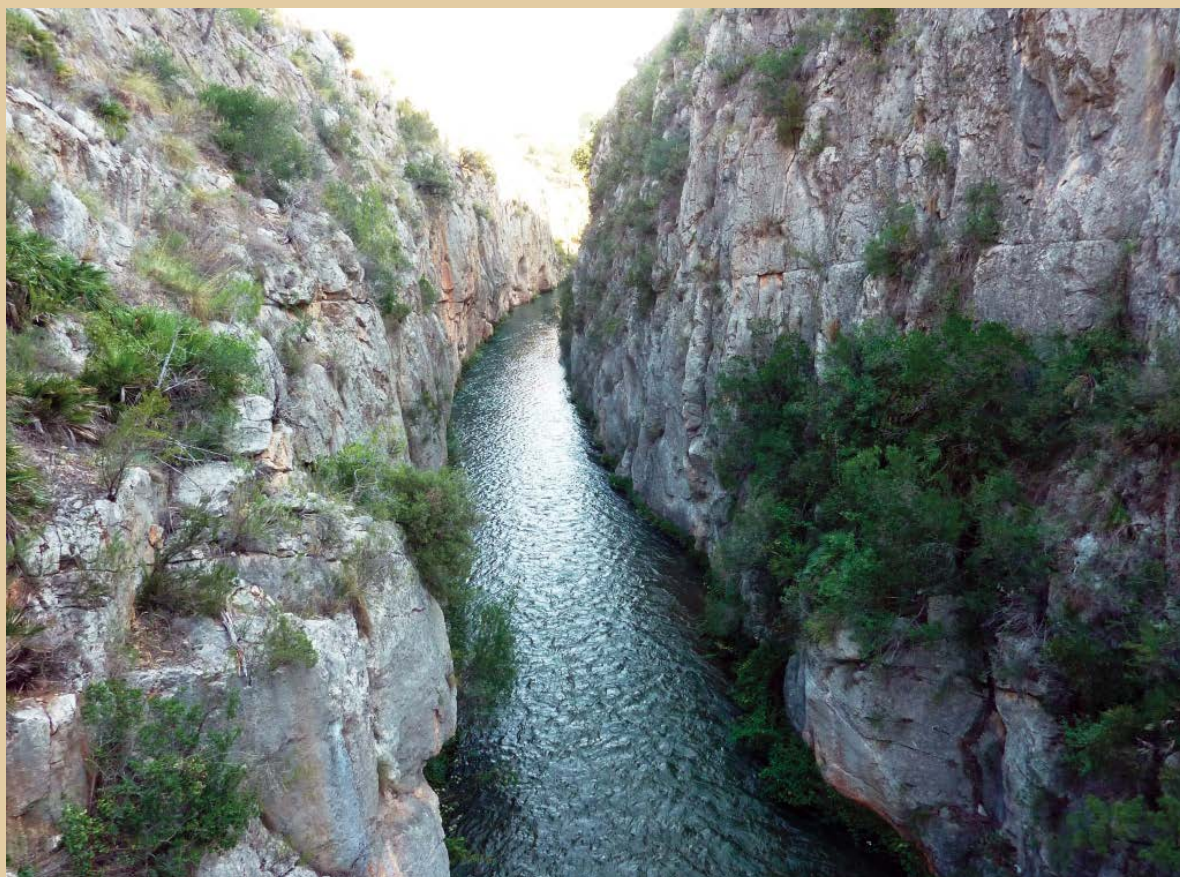
// Canó de les Cabres a
Santa Cruz de Moya.

// El Túria a Ademús.

// La Olmeda.

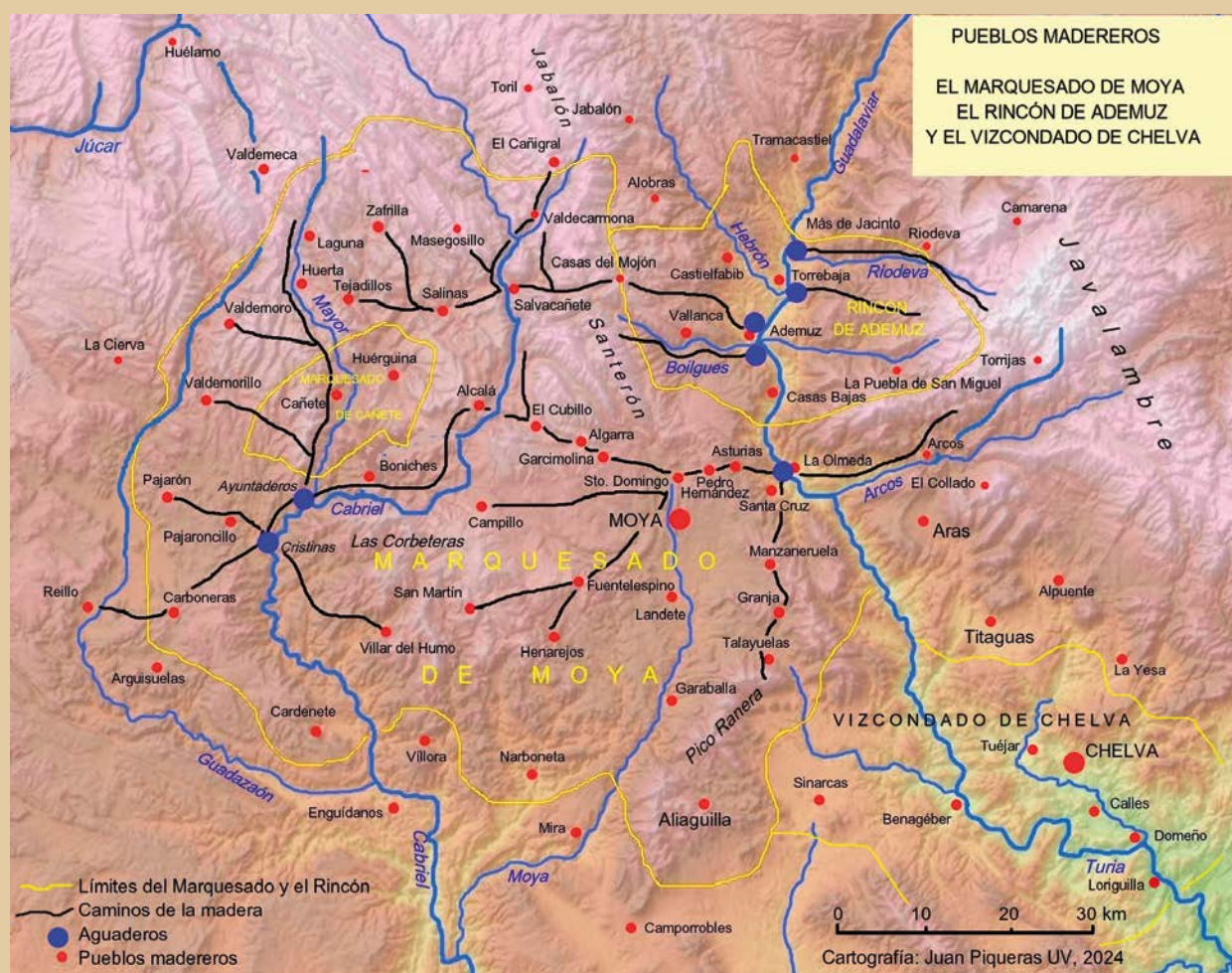

// Salt de Xulilla.

EL MARQUESAT DE MOYA

Els boscos d'aquesta comarca van ser els principals proveïdors de fusta de València des de temps dels musulmans, com va constatar el geògraf al-Idrissí l'any 1154, i ho continuaren sent després de la conquesta cristiana, malgrat pertànyer a regnes diferents. Isabel I de Castella atorgà el títol de marquès de Moya el 1480 al seu majordom Andrés de Cabrera, i fou el seu fill, Juan de Cabrera y Bovadilla, el qui decidí intervenir personalment en l'explotació dels boscos i signar acords amb les autoritats valencianes.

L'activitat de la fusta, principal riquesa d'aquella zona, desenvolupà una xarxa de camins específics per a transportar-la fins als aguaderos dels rius. Molts dels seus vassalls es dedicaven a la tala i a la talla dels pins, com també a transportar-la en carros, i entre els traginers destacaren els carreters de Santo Domingo de Moya, Pedro Izquierdo i Landete.

// Pobles fusters

// Restes del castell i vila de Moya (García Patón, 2023). El seu entorn va estar en un altre temps cobert de boscos, però les talades indiscriminades durant segles han donat lloc a aquests paramus sense arbres i atacats per l'erosió.

// Restes de carro fuster a Santo Domingo de Moya.

// Bosc de pins rodenos al paratge de Los Altarejos. Roques arenítiques esculpides per l'erosió.

// Explotació de pins negrals a Algarra.

CHELVA, TITAGUAS I ADEMUS

Xelva va ser per al Túria allò que Cofrents va ser per al Cabriol i el Xúquer. Les primeres notícies documentals es remunten al segle XIV, encara que cal suposar que ja existien en temps de l'islam. Altres pobles de la zona on també hi hagué ganxers foren Calles, Toixa, Titaigües, la lessa, Ademús, Benaxeve, Domenyo i fins i tot Sinarques.

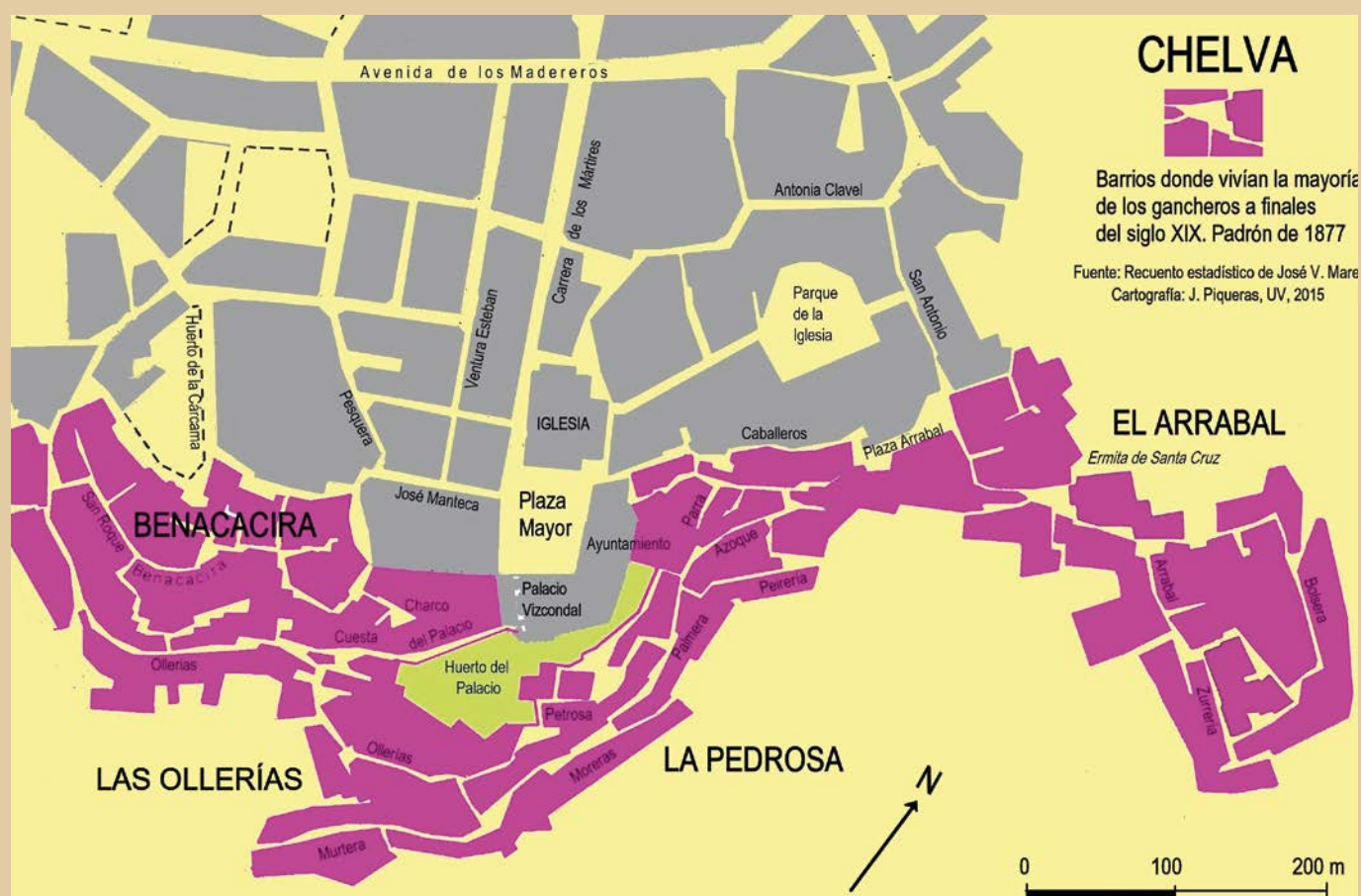
De Xelva van eixir alguns dels mestres de riu més destacats de la història, com ara José Vallanquino, “Moncayo”, que en la segona meitat del segle XVIII va dirigir les més grans conduccions conegudes per a l'arsenal de Cartagena, o el Tío Joaquín Vázquez, de qui un periodista madrileny escrivia l'any 1845 que, amb setanta-quatre anys, dirigia la construcció de *tabladas* i ponts amb tanta perfecció i rapidesa com no podria fer-ho “ni el millor enginyer o arquitecte”.

// Vista panoràmica de Xelva amb el seu palau senyorial i l'església a la part alta, i els barris de jornalers i ganxers a la part baixa del nucli urbà.

La major part dels *madereros*, com es coneixien a Xelva, vivien als humils barris de Benacacira, las Ollerías, la Pedrosa i l'Arraval, a la part baixa del poble. En 1877 n'hi havia censats 447. D'allí eixiren els últims que ja en els anys cinquanta seguien operant al riu Irati (Navarra).

Entre els qui treballaren pel Tajo, el Túria i el Xúquer, cal destacar Constanancio Martínez (Calles 1908-1994), conegut com el ganxer poeta, que va escriure una detallada relació de les conduccions de fusta en què participà des que tenia quatre anys, en 1912, fins a 1936.

// Plànol de Xelva.

// Plaça Major de Titaguas.

// Ermita de la Verge d'Ademús.

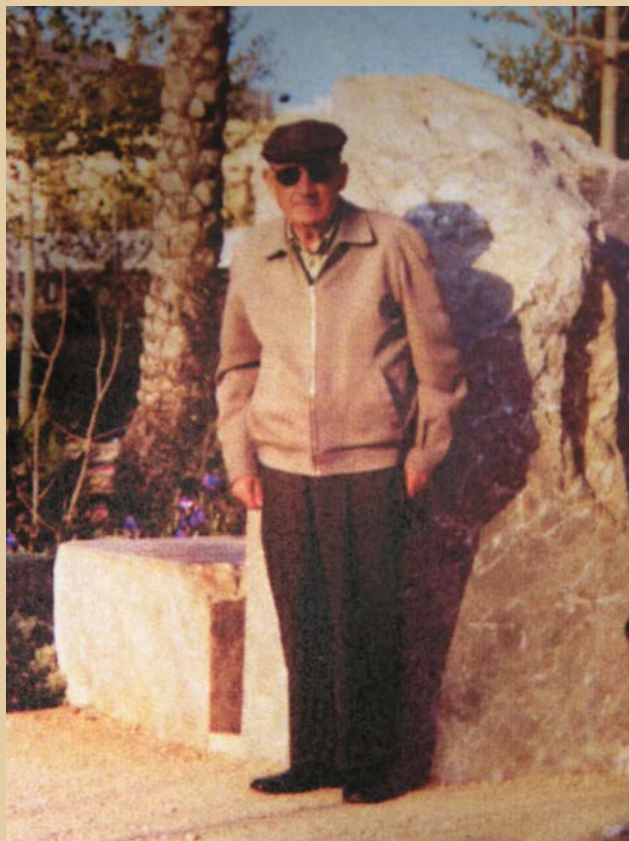
// Grup de ganxers xelvans a Navarra, cap al 1950.

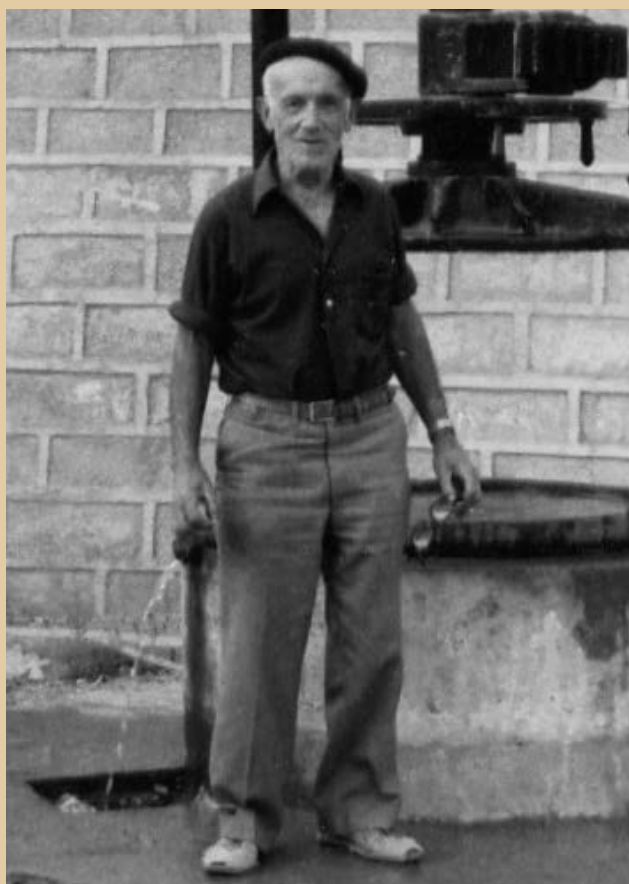
// Alguns ganxers: José Martínez Garzón.

// Ramón Solaz.

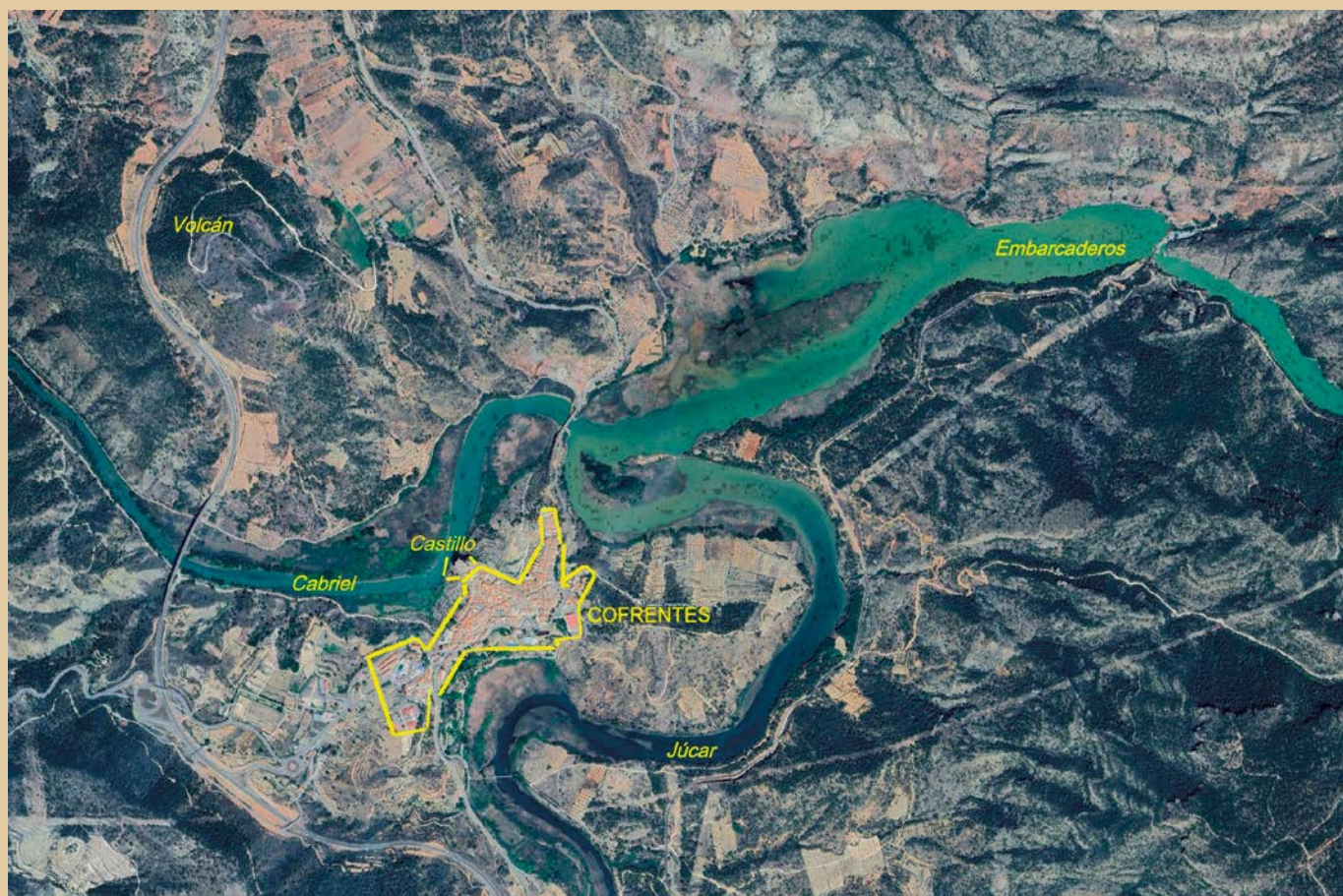
// Vicente Sánchez Mares.

// Constancio Martínez “el poeta.”

COFRENTS

El topònim Cofrents deriva del llatí *confluens*, punt d'unió entre dos rius, en aquest cas el Xúquer i el Cabriol, els mateixos que han marcat la seua història com a poble de gent vinculada a la conducció de fusta. Les primeres notícies es remunten al segle XII, quan els seus habitants eren tots musulmans, igual que els de Xalans, Cortes de Pallars i fins i tot Tous, que també treballaren com a ganxers. A la darrereria del segle XV i durant tot el segle XVI, els musulmans continuaven sent els encarregats no sols de baixar la fusta, sinó fins i tot de contractar-ne la compra i dirigir-ne la conducció, amb noms com Abdal·là Maruan, Abdal·là Fayfan, Abib, Muley o Mazmadé, entre altres. L'expulsió de 1609 no degué ser completa, ja que Cofrents va continuar sent un poble de ganxers, encara que amb cognoms d'evident ressonància morisca com Patón o Bonías.

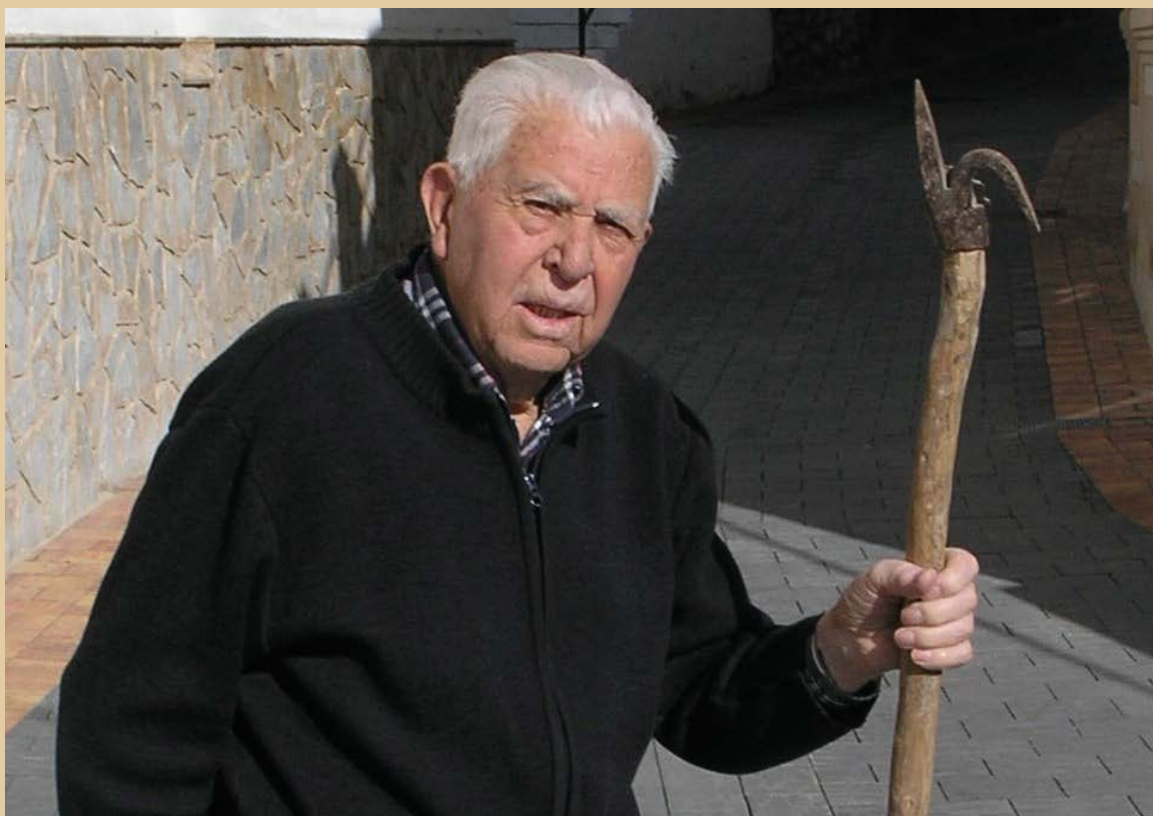

A mitjan segle XVIII, els ganxers de Cofrents i dels pobles veïns conduïen fusta no sols pel Cabriol-Xúquer, sinó també pel Túria, el Tajo i el Guadalop. L'any 1866, sobre un cens de 1.750 habitants, se'n van censar com a ganxers ni més ni menys que 483. Va ser la seua època daurada per les terres altes del Tajo, on Juan Correcher Pardo, un d'aquells ganxers, va anar escalant posicions fins a convertir-se en el major empresari de la fusta d'Espanya. Va comprar espais forestals fruit de la desamortització i va construir diverses serradores a Conca, Aranjuez, Madrid i altres llocs, i així va donar feina a tota una legió de cofrentins.

De Cofrents eren també altres personatges com Diego Muñoz (1852-1911), famós mestre de riu; Vicente Arocas, "Titorrín", ganxer; o Federico Arocas, que de menut va ser *ropero* i, ja gran, ermità, conegut com a "Hermano Pastor", que va deixar escrites unes memòries sobre la vida dels ganxers.

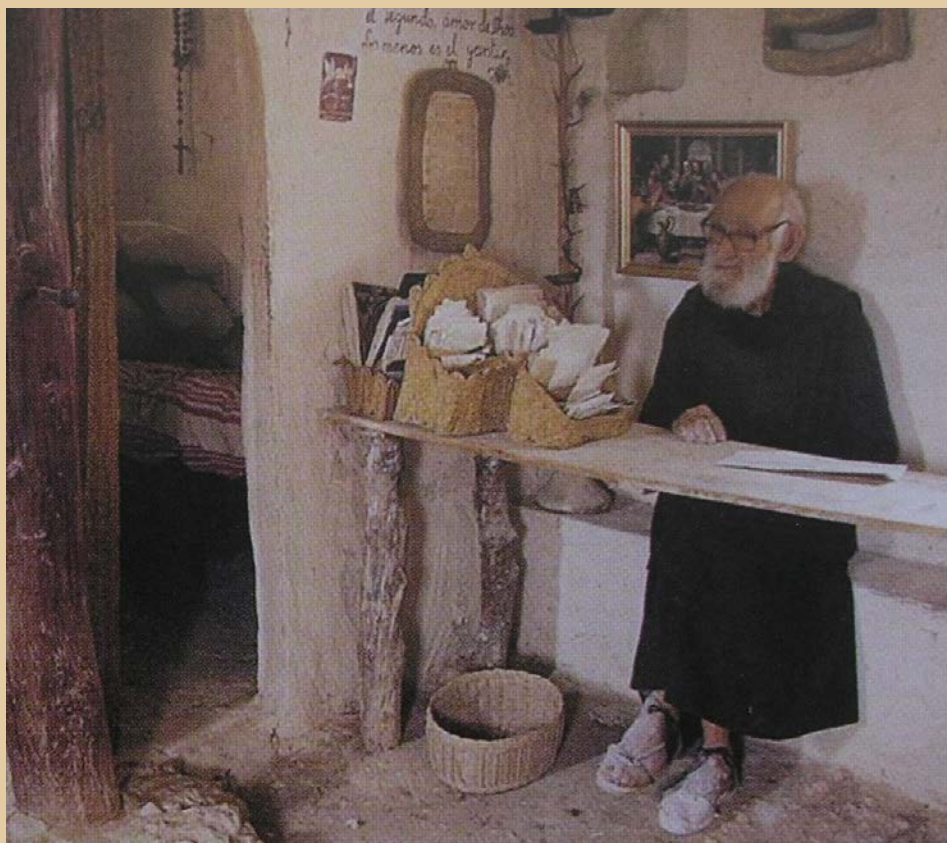
// Juan Correcher Pardo (1840-1917).

// Manuel Arocas, amb el ganxo del seu pare Vicente "Titorrín".

// Treballadors d'una serradora de Juan Correcher a Madrid. Al centre, amb vestit gris, el seu germà Santiago.

// El Germà Pastor, ermità i abans ropero.

// Cofrents, castell i riu Cabriol.

// Xalans y el seu castell.

DESFORESTACIÓ I REPOBLACIÓ

L'explotació dels boscos va ser a vegades selectiva, i es van tallar només els arbres de gran port adequats per a la construcció d'edificis, vaixells, ponts, mobles, etc. Altres vegades es tallaven tots els arbres i se'n va separar després els tipus de fusta: una per a la construcció, una altra per a pals i travesses, i una tercera per a llenya. A més, hi hagué contractistes que arrassen totalment els boscos per convertir-los després en terres de cultiu, com va ocórrer en aquelles zones de terreny pla susceptibles de ser treballades. Posteriorment, s'ha produït una repoblació forestal, de vegades de manera espontània, d'altres amb programes oficials de repoblació, especialment amb les espècies més sol·licitades, com els pins rojos, pinasses i pinastres.

Avui, davant els reptes del canvi climàtic, aquestes iniciatives de recuperació forestal adquireixen un nou sentit dins de les estratègies de restauració del paisatge i sostenibilitat ambiental.

// Desolador paisatge des del castell de Moya cap al nord-est, on es troba la llogareta de Pedro Izquierdo. La tala d'arbres va ser ací tan absoluta que el terreny va acabar sent erosionat fins a convertir-se en un autèntic paisatge de *badlands* (terres dolentes).

// **Bovalar de Moya-Landete.** Les zones desforestades conserven només unes quantes pinasses del que fou un frondós bosc. Ara són terres de cultiu o matollar, com es pot veure al fons de la imatge.

// **Landete.** Camps de cereal a l'anomenada Dehesa de Landete, on a penes queden algunes pinasses, testimonis del que abans fou un ric bosc en una zona plana de sòls profunds.

// **Salvacañete.** El Val de Carmona, a la conca alta del Cabriol, fou una de les partides on es feren grans tales d'arbres que, amb el pas dels anys i amb una explotació regulada, ha tornat a ser una zona rica en boscos de pinastres i pinasses.

// **Repoblació de pins rojos o silvestres a la Muela de San Juan,** prop del naixement del riu Cuervo. Aquestes plantacions són abundants i han servit per repoblar grans extensions als Montes Universals.

// Repoblació espontània de pins blancs als espais forestals la Derrubiada (Requena), que en segles passats havien estat arrasats per les tales abusives.

PATRIMONI CULTURAL DE LA HUMANITAT

L'activitat mil·lenària de la conducció de fusta pels rius va ser declarada Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat l'1 de desembre de 2022, durant el XVII Comitè Intergovernamental per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat de la UNESCO, celebrat a Rabat (Marroc).

Feia ja diverses dècades que aquest reconeixement havia sigut reclamat per distintes associacions relacionades amb el transport de fusta. Associacions que, a Espanya, fa prop de quaranta anys que celebren festes per rememorar aquella activitat.

Les primeres començaren a celebrar-se en diversos rius que baixen dels Pirineus a l'Ebre (riu Noguera Pallaresa a la Pobla de Segur, des de 1979; riu Cinca a l'Espunya-l'Aïnsa, des de 1986; riu Gállego a Murillo i Santa Eulalia; riu Esca a Burgui, etc.), i posteriorment s'hi sumaren diversos afluent de l'Alt Tajo i també els rius Xúquer i Cabriol (Cofrents des de 2009 i Antella des de 2013). L'Asociación Cultural Gancheros del Turia espera poder ampliar aquest tipus d'esdeveniments a eixe riu en 2026.

// **Riu Noguera Pallaresa. La Pobla de Segur.** Des de 1979 se celebra cada any, durant el primer cap de setmana de juliol, la Diada dels Raiers de la Pobla de Segur.

// **Riu Cinca.** Des de 1986, el tercer cap de setmana de maig se celebra la baixada de Navatas entre els pobles de l'Espunya i l'Aïnsa.

XX Descenso de Nabatas río Gállego 2024

13, 14 y 20 de abril
Murillo de Gállego
Escuela de nabateros. Construcción de nabatas
12 h y 18 h explicación guiada

13 de abril
Murillo de Gállego
10 h Paseo de plantas medicinales

21 de abril
Murillo de Gállego - St^a Eulalia de Gállego
Descenso de 11 a 13 h
Gaiters de Tierra Plana

www.riogallego.org

Foto: Chesús L. Domper

Declarado Patrimonio Cultural Inmaterial de la Humanidad por la UNESCO

Organiza:

Patrocina: EIFORSA 75 años con vosotros

// **Riu Gállego.** Baixada de Navatas entre Murillo de Gállego i Santa Eulalia, que se celebra des de 2004.

// **Alt Tajo.** En diversos llocs, com aquest de Zaorejas, se celebren festes de ganxers durant els mesos de primavera i estiu.

// **Riu Cuervo, afluent de l'Escabas.** Grup de ganxers de Cipriano Valiente al curs alt del riu Cuervo, prop del Museo Regional de los Gancheros y la Madera a Puente de Vadillos. 2019.

// **Conjunció dels rius Cabriol i Xúquer a Cofrents.** Aprofitant les aigües tranquil·les de l'embassament d'Embarcaderos, se celebra cada primer cap de setmana de maig, des de 2009, una commemoració de les conduccions que baixaven per aquests rius, amb gran afluència de públic.

// **Riu Xúquer a Antella.** Des de l'any 2012, cada últim cap de setmana de juliol se celebra la Maerà, amb un recorregut fluvial cada vegada més llarg, actualment des d'aigües amunt de Sumacàrcer. Tant ací com a Cofrents, els troncs no solen anar solts, com els conduïen els antics ganxers, sinó agrupats i lligats entre si (*armadies*) per facilitar la navegació i evitar accidents.

GANXERS I CONDUCCIÓ DE FUSTA

Els camins de l'aigua

26.07.2025 — 14.09.2025

UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

525
anys
1492-2017

UV **sòcietat**

Fundación **Mª Antonia Clavel**

MANCOMUNITAT
ALTO TURIA

ALTO TURIA
2015-2016-2017-2018

D | Diputació
V | de València | Per sempre
pobles

caixa
popular